

R. DEGRYSE

Het begin van het haringkaken
te Biervliet ($\pm$ 1400)

Overdruk uit *Handelingen van het Genoot-
schap voor Geschiedenis "Société d'Émulation"*
te Brugge, deel XCV 1-2 (1958)

BRUGGE

"DE TEMPEL"

1958

HET BEGIN VAN HET HARINGKAKEN TE BIERVLIET (± 1400)

Het Oostends memorie van 1483, waarvan de geloofwaardigheid in twijfel getrokken geworden is, was er werkelijk niet zover naast, daar waar het beweerde: „t en is niet boven 80 jaren leden, of daer omtrent, dat men de coopmanscepe van den harync te kakene begonste te doene in Vlaendren... ende was ooc een langhe poose daernaer eer de neeringhe van dien rees”¹. Voor Biervliet, de bakermat van de Vlaamse kaakharingindustrie, en Hughevliet, de woonplaats van Willem Beukel, de visser, die volgens de traditie het eerst de haring op zee kaakte, is dit bepaald aan te tonen.

Het staat vast, dat eerst omstreeks 1395, te Sluis, losplaats van de Schonense kaakharing, door de Vlaamse vissers geaakte Noordzeeharing uit zee aangevoerd werd. Het volgend jaar achtte de hertog van Bourgondië, wellicht onder de druk van de Hanze, het nodig deze aanvoer ten strengste te verbieden. De hertogelijke ordonnantie betreffende

¹ E. VLIETINCK, *Cartulaire d'Ostende*, Antwerpen, 1910, blz. 207-223, nr 55. Oostends antwoord op de aanteigingen van Damme en Nieuwpoort in zake de haringhandel. Stuk van 1483, art. 18. Zie ook art. 3 en 67. De geloofwaardigheid van deze passus werd betwist door G. Doorman, dipl. ing., in zijn artikel: *Het Haringkaken en Willem Beukels*, verschenen in het *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 69ste jg. (1956), blz. 384.

dit verbod hebben we wel is waar niet teruggevonden, maar haar inhoud kennen we toch min of meer. Ze verbood de productie en de aanvoer van „vivelo”, kaakharing, gedroogde korfharing en geaakte „tytharinc”². Belangrijk is het verbod in zake de aanvoer van „vivelo”. Deze vis werd genaamd naar de plaats Filey, eertijds „Fiveley”, op de Engelse oostkust, nabij Scarborough, en behoorde tot de beste Noord-overharing, welke gezouten aangevoerd werd.

De hertogelijke verbodsmaatregel, welke een hevig protest vanwege de visserijplaatsen langs de kust uitlokte, blijkt te Biervliet en te Hughevliet slechts kortstondig in acht genomen te zijn geworden. Uit de stadsrekening van Sluis van september 1398 tot september 1399 vernemen we, dat de vissers van beide haventjes toch voortgingen met „ter zee harinc te doen cacene”³. Dit deden ze krachtens een bijzondere gunst hen door de hertogin, welke vrouwe van Biervliet was, toegestaan. De vorstin had inderdaad dat jaar aan de lieden van de twee vissersplaatsjes toegelaten uit „vivelo” of uit verse haring kaakharing te maken. Het aldus in tonnen geslagen product mocht evenwel slechts te Biervliet aangevoerd en aldaar alleen aan vreemdelingen verkocht worden en dan nog maar eerst na betaling door de vissers van het „nobelgeld”, zijnde een nieuwe tol ten bedrage van 1 nobel of 72 schellingen parisis per last geloste Vlaamse kaakharing⁴. Het jaar nadien ver-

² R. DEGRYSE, *Oorsprong van het Haringkaken in Vlaanderen*, in de *Nederlandsche Historiebladen*, 1ste jg. (1938), blz. 201-219. Zie blz. 216, bewijsstuk nr 1. Hertogelijke ordonnantie van 5 augustus 1399, bevattende de toelating voor Biervliet en Hughevliet dat jaar de haring te mogen kaken. — De etymologische verklaring van de term „vivelo” werd ons door dr. A. Lang, uit Juist-Loog (Duitsland), aan de hand gedaan.

³ Zie ibidem blz. 213, voetnoot 26.

⁴ „Aultre recepte extraordinaire: De messire Jehan Blancart, bailli de Biervliet, sur la recepte par lui faite d un droit nagaires mis sus par lordonnance de madame sur ce que non obstant certaines deffenses faites par monseigneur, que nuls du pays de Flandres ne feist herenc caque sur le mer de herens viveles ou herens fres, et les amener en Flandres sur certaine peine, neantmoins madite dame consenti que les pesqueurs de Biervliet le feissent et les amenassent a Biervliet et illec les vendissent a gens de dehors le dit pays de

nieuwde de hertog door een ordonnantie, die bewaard gebleven is, deze gunst voor de duur van één jaar ⁵.

De vissers van Biervliet en Hughevliet beoefenden in die tijd de haringvisserij met een vloot van „10 ou 12 voissiaux appelez en flamenc kofscepe et 20 ou 24 nefes”, die ze in eerstgenoemd haventje gewoon waren op te kalfateren en te herstellen ⁶. Aanvankelijk werd het „nobelgeld” op de door deze vloot te Biervliet aangevoerde kaakharing door Jan Blankaert, baljuw van dit stadje en tevens admiraal van Vlaanderen, geheven. De baljuw betaalde als opbrengst van de heffing over het seizoen 1398 eerst 30 nobels, daarna nog 65 nobels, of samen 95 nobels, geheven op evenveel last aangevoerde tonharing. Het volgend jaar stortte hij slechts 50 nobels en bedroeg de aanvoer van de gekaakte haring dus maar 50 last ⁷.

Flandres et non pour estre dispensez ou dit pays de Flandre sur la meisme peine paravant introduite et devant madame avoir sur chacun les qui se venderoit par ceste fourme ou venroit ou havene de Biervliet un noble, pour ce receu par le dit messire Jehan Blancart en deduction de la recepte par lui de ce faite, dont il doit compter 30 nobles, qui valent 108 lb. Brussel. Rekenkamer, nr 6890. Rekening van Pierre de la Tanerie, grafelijk ontvanger van het domein te Biervliet, en te Harelbeke, over de periode 22 april 1398 (n.s.) - 21 april 1399 (n.s.). In margine staat nog te lezen: „Soit mande le dit messire Jehan de compter du prouffit des diz herens et soit sceu quant le dit ottroy commenca”. — De nobel werd gerekend aan 72 s.

⁵ Zie voetnoot 2 hierboven, tekst van de ordonnantie van 5 aug. 1399.

⁶ Zie hierbij gevoegd bewijsstuk nr 1.

⁷ „Aultre recepte extraordinaire. De messire Jehan Blancart, bailli de Biervliet, receveur d un noble, que madame prent de son droit de chacun les de herenc caque fait sur le mer par les pescheurs de Flandres et amene audit Biervliet, pour ce receu sur le dit droit de lan 98, par dessus 30 nobles rendus en recepte par le compte precedent, 65 nobles, valent 234 lb. De lui sur la recepte de lan 99 dudit droit le 14^e jour de fevrier lan dessus dit 180 lb. Somme 414 lb.”. Brussel. Rekenkamer nr 6890. Rekening van Pierre de la Tannerie, ontvanger van het grafelijk domein te Biervliet en te Harelbeke, over het termijn 22 april 1399 - 21 april 1400. In nota is nog bijgevoegd: „Soit mande ledit messire Jehan de venir compter du prouffit de l ottroy des diz harens, depuis le temps, quil a este mis sus, cest assavoir des ans 98 et 99. De som van 180 lb. staat gelijk met 50 nobels. — Zie ook voetnoot 4 hierboven.

In 1400 ging de ontvanger van het vorstelijk domein te Biervliet, aan wie tot dan toe Jan Blankaert de door hem geïnde gelden afbetaald had, tot de verpachting van het „nobelgeld” over. Uit de rekeningen van de hertogelijke ontvanger blijkt, dat deze verpachting in genoemd jaar nog niets opleverde⁸. In 1401 bedroeg het pachtgeld over de periode, die op 23 juli inzette, om een jaar later te eindigen, 120 nobels en in 1402, over dezelfde periode, 140 nobels, sommen, die door de pachter opgebracht en afbetaald werden⁹. Deze eerste proef van verpachting van het „nobelgeld” eindigde op 22 juli 1403. Niettegenstaande het verlies

⁸ „Autre recepte du profit des herens caques de nouvel mis sus par madite dame, baille a ferme pour 2 ans commancant a la magdalaine l an 400, le premier an pour 120 nobles et l autre annee pour 140 nobles a paier a la chandeleur et a la magdalaine. Pour ce pour les termes de la chandeleur 401 et de la magdalaine 402 120 nobles, neant car les termes ne sont pas escheus en ce compte”. Brussel. Alg. Rijksarchief. Rekenkamer nr 6890. Rekening van Jehan le Fevre, ontvanger van het grafelijk domein te Biervliet over de periode 9 november 1400 - 8 november 1401. In margine staat nog te lezen : „Soient rendu les diz 120 nobles en compte ensuivant. Il sont rendu ou compte ensuivant”. Gans de post werd naderhand in de rekening bijgevoegd.

⁹ „Autre recepte du profit des harens caques nouvel miz sus par ma dite dame, baillie a ferme pour deus ans commenchant a la magdalaine lan mil 400, le premier an pour 120 nobles et lautre annee pour 140 nobles, a payer aux deux termes en lan, cest assavoir a la chandeler et a la magdalaine, pour ce pour le terme de la chandeler mil 4 (cent) et ung et de la magdalaine mil 4 (cent) et deus, premier et second termes de la dite ferme 120 nobles, qui vallent 432 lb.”. Ibidem nr 6890. Rekening van Jehan le Fevre, ontvanger van het grafelijk domein te Biervliet en te Harelbeke, over het termijn 9 november 1401 - 8 november 1402.

„Autre recepte des harens caques nouvel miz sus par ma dite dame, baillie a ferme pour deux ans commenchant a la magdalaine lan mil 400, le premier an pour cent vint nobles et lautre annee pour cent quarante nobles a pajer aux deux termmes en lan, cest assavoir a la chandeller et a la magdalaine, pour le terme de la chandeler lan mil 400 et deux et de la magdalaine lan mil 400 et trois (tierch et quard), 3me et darrain terme. Premier de la dite ferme cent 40 nobles, qui vallent 504 lb.”. Ibidem, rekening van Jehan le Fevre over de periode 9 november 1402 - 8 november 1403.

geboekt in 1400, bleek ze voldoende gunstige resultaten op te leveren om te kunnen worden voortgezet.

In 1403 ging Jehan le Fevre, ontvanger van het domein te Biervliet, over tot een nieuwe verpachting voor de duur van twee jaar en wel tegen 70 nobels 's jaars, te betalen in twee termijnen, die telkenmale op 2 februari en 22 juli vervielen. Pachter was Pieter Alard. Uit de rekeningen van de ontvanger leren we, dat de pachter van het „nobelgeld” voor de periode 23 juli 1403 - 22 juli 1404 zijn pachtgeld niet kon opbrengen en wel wegens de toenmalige zeeoorlog tussen de Vlamingen en de Zeelanders en wegens de Engelse zeeroverij, welke een normale aanvoer van kaakharing verhinderden¹⁰. Hij ontving dat termijn inderdaad slechts 30 nobels, wat op een aanvoer van amper 30 last vis in tonnen wijst¹¹. Achteraf blijkt hij toch zijn schuld te hebben afbetaald.

In 1405 kon Pieter Alard zijn pachtgeld niet meer opbrengen. Toch had hij in 1403, naast de uitbating van de heffing van het „nobelgeld”, ook nog die van de eigenlijke tol van Biervliet in pacht genomen. Ook hier deed zich de weerslag van de zeeoorlog en bovendien van de grote overstroming van 19 november 1404, de Elisabethsvloed, gevoelen. Nu kon Pieter Alard evenmin het pachtgeld van de tol volledig opbrengen. In 1406 verkreeg hij van de nieuwe hertog, Jan zonder Vrees, kwijtschelding van betaling van het pachtgeld van de nobel voor de periode 23 juli 1404 - 22 juli 1405 en

¹⁰ „Autre recepte des herens caques mis sus de nouvel par ma dite dame baillee a Pietre Alard et ses compaignons a loyal ferme pour l'espace de deux ans commenchant a la magdalaine lan mil quatre cent et trois pour soissante dix nobles chacun an a paier a deux termes en lan, cest assavoir a la chandeler et a la magdalaine, pour ce pour le terme de la chandeler lan mil quatre cens et troiz, de la magdalaine mil quatre cens et quatre, premier et 2me terme de la dite terme (neant receu pour ce que les diz fermiers dient, quil nen ont peu pesschei pour les guerres, qui ont este sur mer entre les flamens et les zeelandais et aussi pour les Engles) 120 nobles”. Ibidem, rekening van de grafelijke ontvanger van het domein te Biervliet, Jehan le Fevre, over het termijn 9 november 1403 - 8 november 1404. De tekst van neant af werd doorgehaald, wat bewijst, dat Pieter Alards naderhand toch betaalde.

¹¹ Zie bewijsstuk nr II.

bovendien een aanzienlijke vermindering op de door hem te betalen sommen voor de pacht van de Biervlietse tol. Beide gunstmaatregelen vinden we in de rekeningen van de ontvanger van het domein te Biervliet ter verantwoording aangehaald. Daarom volgen ze hier — onder de vorm van uittreksels — als bewijsstukken¹².

De twee stukken betreffende de gunstmaatregelen ten voordele van Pieter Alard, als pachter van het „nobelgeld” en van de tol te Biervliet, tonen door hun inhoud duidelijk het klein en nederig begin van het haringkaken in die stad aan. Ze leveren het bewijs, dat het kaken te Biervliet en te Hughevliet werkelijk iets nieuws was en slechts tot enkele jaren vóór 1398 kon opklimmen. Ze bevestigen onze stelling dat het haringkaken in Vlaanderen, in navolging van de Hanzische inmaakindustrie op Schonen, eerst in 1393 of volgende jaren kan ingevoerd zijn.

R. DEGRYSE.

¹² Zie bewijsstukken I en II.

Pieter Alard moest het pachtgeld van de nobelheffing voor het termijn, lopende over de periode 23 juli 1403 - 22 juli 1404 wel betalen, die over de periode 23 juli 1404 - 22 juli 1405 niet. Aangezien hij naderhand zijn schuld over het eerste termijn vereffende, vinden we de opbrengst hiervan in de rekening van de ontvanger aangetekend als zijnde die van het tweede termijn, wat op hetzelfde neerkwam : „Des herens cacques mis sus de nouvel par feue madame de Bourgongne, bailliez a Pierre Alard et ses compaignons a loyal ferme par (sic) lespace de deux ans commencans a la magdalaine lan mil CCCC et trois pour 70 nobles chacun an a paier a deux termes en lan, cest assavoir a la chandeler et ala magdalaine. Pour ce pour la chandeler lan mil CCCC et quatre et la magdalaine lan mil CCCC et cinq, 3me et dernier terme, 120 nobles valent 252 livres par.”. Brussel. Alg. rijksarchief. Rekenkamer nr 6890. Rekening van de ontvanger van het grafelijk domein te Biervliet en te Harelbeke, Jehan le Fevre, over de periode 9 november 1404 - 8 november 1405.

In 1406 kon de heffing van het „nobelgeld” geen pachter meer vinden : „Aultre recepte. Des herens caques mis sus de nouvel par feue madame la duchesse de Bourgogne, contesse de Flandre, dont dieux ait lame, qui soloient valoir 70 nobles par an. Neant, pour le temps de ce present compte, car nuls ne les a velu prendre a ferme”. Ibidem, rekening van Jehan le Fevre over de periode 9 november 1405 - 8 november 1406.

I

Uittreksel uit de rekening van Jean le Fevre, ontvanger van het grafelijk domein te Biervliet en te Harelbeke, over de periode 9 november 1404 - 8 november 1405, waaruit blijkt, dat Pieter Alard, pachter van de tol te Biervliet, wegens mindering van de tolopbrengst, zekere kwijtschelding op zijn pachtgeld, lopend over drie jaar en beginnend in 1403, verkrijgt. Dit uittreksel is een nota van de ontvanger, volgend op de eigenlijke rekening en ter verrechtvaardiging van zijn beheer ingelast. Brussel. Algemeen Rijksarchief. Rekenkamer, nr 6890. Boekdeel bevattende de rekeningen van het domein te Biervliet en te Harelbeke over de periode 1378-1406.

A Pieter Alars, bourgeois de la dite ville de Biervliet, auquel monseigneur le duc de Bourgogne, conte de Flandres, et par ses lettres patentes donnees a Paris le 7^e jour de may l'an 1400 et 6, a sa supplication, contenant que comme en l'an mil 400 et trois eust pris de Jehan le Fevre, receveur dudit lieu de Biervliet, a bonne et loyale ferme le tonlieu de ladite ville, jusques a trois ans, commençant le jour de la Magdalaine oudit an mil 400 et trois. Duquel temps plusieurs marchans holandois et zelandois avoient acoustume de converser en icelle ville et damener illec les cendres, dont on y fait le sel, par quoy ledit tonlieu y estoit soustenu, et aussi pour ledit temps y avoit 10 ou 12 voissiaux appelez en flamenc kofscepe et 20 ou 24 nefs, qui aloient et avoient acoustume daler de ladite ville de Biervliet et de la ville de Hughenvliet aux herens frez et de venir repairier en icelluy lieu de Biervliet en paiant les drois dudit tonlieu et avec ce les pescheurs dudit lieu avoient acoustume faire sur la mer grand plente de herenc quaque, qui portoit grant prouffit audit tonlieu pour les drois, quils y paioient, mais il estoit advenu que environ un mois apres ce que ledit suppliant fut entre en ladite ferme, len avoit par lordonance et commandement de feu madame de Bourgogne, dont dieux ait lame, et commencie a prendre et arrester sur les dessus dis hollandais et zellandais et leurs biens par maniere de marque et ainsi avoient cesse daler et repairier audit lieu. Et semblablement ne venoient plus, ne nestoient venus passe a longtems aucuns vaissiaux ou nefs en ladite mer, ne les pescheurs dessusdits ne povoient ne ne osoient aler sur icelle mer pour faire ledit herenc quaque. Et que plus est, que les bonnes gens, qui demouroient environ ladite ville et qui avoient acoustume de venir vendre et acheter en icelle plusieurs denrees, dont ils paioient les drois

dudit tonlieu, avoient et ont este noyez et destruis par aucunes grans inundacions de la mer, qui estoient survenuz audit pais de Flandres.

Pour lesquelles causes ledit tonlieu a este et est moult diminue et appeticie de ses drois et revenues. Pourquoi mondit seigneur, veue par son conseil certaine informacion faite sur les cas devant dis, par aucun de ses officiers et de son commandement et ordonnance. Et aussi oy sur ce ladvis de messieurs de ses compte a Lille et de son receveur general de Flandres, ausquelx fut envoyee ladite informacion du dessus dit suppleant, a quittie et quitte de sa grace especial pour les considerations dessusdites. Cestassavoir pour la premiere annee de la dite ferme la somme de 150 lb. par., monnoie de Flandre et pour la seconde annee 120 lb. par. de la dite monnoie et pour la tierce et derniere annee 80 lb. par., monnoie dite. En mandant a son dit receveur de Biervliet, que de sa dite grace face, souffre et laisse ledit suppleant joir et user paisiblement sans luy donner ou souffrir estre donne pour cause de ce aucun destorbier ou empeschement en corps ne en biens au contraire.

Et par raportant lesdites lettres ou vidimus dicelle fait soubz scel autentique ou copie collationnee par lun de ses secretaires, ensemble certification dudit suppleant davoir este et est par ledit receveur quitte et paisibles desdites sommes par mondit seigneur a lui quittes, comme dit est, il veult que dicelle ledit receveur demeure quites et deschargees par tout ou il appartiendra, si comme ces choses par lesdites lettres plainement peuvent apparoir. Pour ce, par vertu dicelles lettres, desquelles copie collationnee en ladite chambre des comptes a Lille et lettres de certification dudit Pieter par lesquelles il certifie avoir este tenus quites et paisibles par ledit receveur de la somme de 150 lb, sont cy rendu a court pour la premiere 3^e annee dicelle grace fenie a la magdelaine III (cent) et V ladite somme de 150 par.

In margine: Il est fait recepte entierement cy devant de la dite ferme.

II

Uittreksel uit de rekening van Jean le Fevre, ontvanger van het grafelijk domein te Biervliet en te Harelbeke, over de periode 9 november 1404 - 8 november 1405, waaruit blijkt, dat Pieter Alards, pachter van het „nobelgeld” te Biervliet, wegens de heersende oorlogstoestand op zee en de gevolgen van de grote

overstroming van november 1404, kwijschelding verkrijgt van betaling van zijn pachtsom over de periode juli 23 1404- 24 juli 1405. Vervolg van vorig uittreksel.

Audit Pieter Alards, bourgeois de la dite ville de Biervliet, auquel mondit seigneur le duc de Bourgogne, conte de Flandre, par ses lettres patentes donnees a Paris le 7^e jour de may l an mil 1400 et six a sa humble supplication, contenant que comme en l an mil 400 et trois il eust pris de son receveur de Biervliet a bonne et loyale ferme jusques a deux ans ensuivant son droit et ferme de herenc kaque audit lieu de Biervliet, cest assavoir un noble pour chacun lez de herenc, que les pescheurs feroient en la mer et quils amenroient en icelluy lieu de Biervliet. Et il soit ainsi que parce que lesdits pescheurs n ont ose plainement aler en la mer faire ledit herenc, ainsi qu ils avoient acoustume, pour doubte des Anglois, ledit suppleant n a receu de la dite ferme que 30 nobles, cest a savoir en la premiere annee dicelle ferme. Et en la seconde annee n en a receu aucune chose, parce que aucune nef dudit Biervliet n est ose aler sur la mer en icelle seconde annee pour fere herenc pour la doubte devant dite. Parquoy ledit suppliant ne poroit mondit seigneur paier entierement ladite ferme quil nen feust du tout desert et mis a povrete, pourquoy mondit seigneur, veue par messieurs de son conseil certaine informacion faites sur les cas devant dis, par aucun de ses officiers et de son commandement et ordonnance. Et aussi oy sur ce ladvis de messieurs de ses comptes a Lille et de son receveur general de Flandres, auquelz fut envoyee ladite informacion du dessusdit suppleant, a quittance et quitte par ses dites lettres de sa grace especial pour les considerations devant dites ce quil lui doit ou peut devoir, pour ladite seconde annee de la ferme dessusdite, sans ce qu il soit tenu de lui en paier aucune chose, parmi ce toutesvoies, quil soit tenu de lui en paier et paiera entierement ladite premiere annee dicelle ferme, qui monte a 70 nobles. En mandant audit receveur que en ce cas de sa dite grace face, souffre en laisse ledit suppliant joir et user paisiblement sans lui donner ou souffrir, estre donne pour cause de ce aucun destourbier ou empeschement en corps ne en biens au contraire. Et par raportant lesdites lettres ou vidimus dicelles fait soubz scel autentique ou copie collationnee par lun de ses secretares, ensemble certification dudit suppleant davoir este par ledit receveur tenu quitte et paisible de ce que dit est par mondit seigneur a luy quitte, il veult que de ce ledit receveur demeure quitte et deschargie par tout ou il appar-tendra, si comme ce par lesdits lettres peut apparoir. Pour ce

faire¹³ par vertu dicelles lettres et lettres de certification dudit Pieter contenant avoir este tenus quittes et paisibles par ledit receveur de la somme de 252 lb. par., que monte ladite ferme pour ladite seconde annee, tout cy rendu a court, pour ladite seconde annee 70 nobles, valent ladite somme de 252 lb. par¹⁴.

¹³ Onduidelijke afkorting, kan ook gelezen worden : yoy.

¹⁴ Aan het einde van het boekdeel volgt nog soortgelijke tekst, meer bepaald in verband met de verdere afrekening van het pachtgeld van de tol van Biervliet en van het „nobelgeld”, maar in de vorm van herhaling.

